

ZIYA GÖKALP'İN ŞİİRLERİNDE İKİLİ KARŞITLIKLAR

BINARY OPPOSITIONS IN ZIYA GÖKALP'S POETRY

Ahmet Ferhat ÖZKAN

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Konya, Türkiye

ORCID: 0000-0001-9836-0175

E-mail: afozkan@erbakan.edu.tr

Geliş Tarihi/Submitted: 04.10.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 07.11.2025

Kaynak Gösterim / Citation:
Özkan, Ahmet Ferhat (2025).
"Ziya Gökalp'in Şiirlerinde İkili Karşıtlıklar", Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları. 17/34, 371-386.

<http://dx.doi.org/10.26517/ytea.621>

Öz

Sistematiik düşünceye sahip bir sosyolog olan Ziya Gökalp, yeni sentez ve terkiplerini dikotomik karşıtlıklardan hareketle üretir. Onun şiirlerine yakından bakıldığında, bu düşünce paradigmasının poetik mecrada da devam ettiği görülür. Gökalp'in karşıt anlamlı sözcükleri şiirlerinde sıklıkla bir arada kullanması sadece tezat sanatıyla açıklanamayacak bir işleve ve kapsama sahiptir. Bu tespitten yola çıkan çalışma, Gökalp'in şiir dilinde anlamın inşasını, yapısalcı kuramın ikili karşıtlıklarını temel olarak incelemektedir. Bu inceleme için şairin *Yeni Hayat* kitabı uygun bir zemin oluşturur. Yeni Hayat düşüncesinin dizeler halinde kristalleştiği bu şiirlerde soyut kavramlar hem tanımlanmış hem de birbirleriyle ilişkilendirilmiştir. Gökalp'in ilk olarak "Yasaya Doğru" başlığıyla yayımlanan dört farklı şiirinde karşıt anlamlar üzerinden gelişen ve karakteristik bir nitelik kazanan ifadeleri, ikili zıtlıkların iki farklı örneği şeklinde kullanıldığını gösterir. Bu tespit, soyut kavramların birbirleriyle karşıtlık/ eşitlik şeklinde kurulan denklemler aracılığıyla konumlandırılma biçimlerinin tasnifini de beraberinde getirir. Böylece bu çalışmada öncelikle Ziya Gökalp'in inceleme konusu olan şiirlerinde ikili zıtlıkların işlevi tanıtılmış ve zıtlıklar tasnif edilmiştir. Bu sınıflandırma ışığında "bireysel bir duygu olarak din" ile "ilahî bir kökene sahip dünyevi iş/yasa" arasında kurulan dikotomi somutlaştırılmıştır. Böylece Ziya Gökalp'in şiirlerindeki soyut ve somut dikotomilerden yararlandığı poetik inşa süreci aydınlatılmış ve sistematiik bir düşünür olan şairin kavram konumlandırılması izah edilmiştir. Yapısalcı ikili karşıtlık örüntüsünün tespit ve tasnifi Ziya Gökalp'in düşüncelerinin haritalandırılmasında, şiirden hareket eden yapısalcı bir yöntem önerisi anlamına da gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ziya Gökalp, Yeni Hayat, yapısalcılık, ikili karşıtlıklar, kavramsallaştırma.

Abstract

Ziya Gökalp, a sociologist with systematic thinking, produced his new syntheses and combinations based on dichotomous opposites. A close look at Ziya Gökalp's poems reveals that this paradigm of thought continues in a poetic sense. Gökalp frequently uses words with opposite meanings together in his poems, and this poetic rhetoric serves a function that cannot be explained by the art of contrast. Based on this observation, this study examines the construction of meaning in Gökalp's poetic language, using the structuralist theory of binary oppositions as a foundation. The most productive ground for this examination is the poet's book *Yeni Hayat* (The New Life). The poems in this book are crystallized expressions of the New Life ideology in verse form and are rhymes in which abstract concepts are defined and related to each other. In particular, Gökalp's four different poems, first published under the title "Towards the Law" (*Yasaya Doğru*) are rich in data showing that the poetic sentence, which develops through contrasting meanings and acquires a characteristic quality, uses binary oppositions in two different patterns. This observation also leads to a classification of the ways in which abstract concepts are positioned through equations established in the form of oppositions/equalities. Thus, this study first concretizes the dichotomy established between "religion as an individual emotion" and "worldly work/law associated with a divine origin." Based on this classified structuralist pattern of dual oppositions, it proposes a structuralist method, starting from poetry, for mapping Ziya Gökalp's thoughts.

Keywords: Ziya Gökalp, The New Life, structuralism, binary oppositions, conceptualization.

Extended Summary

Ziya Gökalp (1876-1924), one of the foremost intellectual architects of Turkish nationalism, integrated sociological reasoning with poetic expression to construct a coherent vision of nationhood. His systematic thinking, grounded in the methods of scientific sociology, consistently relied upon binary oppositions to delineate concepts, values, and institutions. While much scholarship has focused on his sociological and political writings, this study argues that Gökalp's poetry, particularly the collection *Yeni Hayat* (The New Life), constitutes a crystallized form of his intellectual system, wherein dichotomous structures serve as both rhetorical and conceptual devices.

Ziya Gökalp's intellectual system is fundamentally based on perceiving oppositions (tezat) and generating new syntheses/equations from these antitheses. Gökalp clearly demonstrated the value he placed on the ability to identify intellectual oppositions with his praise for Talat Paşa: "It is your genius that / Perceives the harmony within oppositions." Therefore, a critical examination of Gökalp's approach must focus not only on how he identified these contradictions but also on how he constructed harmony and coherence (synthesis) by leveraging these oppositions.

The study begins by situating Gökalp within the intellectual milieu of early twentieth-century Turkish modernization. Drawing on observations by scholars such as Niyazi Berkes and Taha Parla, it highlights Gökalp's tendency to perceive and theorize society through dichotomous categories: Tradition and modernity, East and West, religion and science, i.e. Yet, Gökalp's contribution does not end at diagnosing oppositions; rather, his originality lies in producing new syntheses that reconcile them. This dualistic yet integrative mode of thought extends to his poetry, which, beyond aesthetic function, embodies a structural logic reflective of his sociological paradigm.

The methodological framework of this research derives from structuralist poetics. Saussure's insight that language operates as a system of differences and relations rather than intrinsic meanings provides the foundation for interpreting Gökalp's verse. Likewise, Lévi-Strauss's notion that culture and myth are organized through binary oppositions enables a reading of Gökalp's poems as cultural structures wherein meaning emerges through contrastive relations. The analysis proceeds through a close reading of Gökalp's *Yeni Hayat* poems, particularly the sequence originally published as "Yasaya Doğru".

Two primary modes of binary construction are identified in Gökalp's poetry. The first involves the association of abstract concepts with fundamental opposites, such as light/darkness, heaven/earth, existence/nonexistence, or good/evil. These pairs, often drawn from folk or mystical imagery, enable Gökalp to locate abstract values within a field of recognizable contrasts. For example, in *Kızılelma*

(The Red Apple), the juxtaposition of "earth and sky", "today and tomorrow", and "ideal and illusion" exemplifies how concrete spatial or temporal binaries structure metaphysical thought. Such oppositions not only carry symbolic resonance but also serve to delimit the semantic boundaries of concepts within Gökalp's intellectual lexicon.

The second mode, termed equational synthesis, involves the construction of new conceptual "equations" through the alignment or neutralization of opposites. In the poem "Kadın" (*Woman*), for instance, Gökalp equates woman with "family" and man with "state," then merges these binaries into a higher synthesis: Nation. Similarly, in "Din" (*Religion*), heavenly and earthly values are brought into a dynamic equilibrium. The poem's repeated contrasts (hope/fear, heaven/hell, angel/devil) culminate in the assertion that love, a selfless and unreciprocated emotion, surpasses both reward and punishment. Here, the opposition between the spiritual (faith) and the temporal (duty) evolves into a synthesis where "the duty" (*vazife*) becomes sanctified through divine association. This dynamic process of equivalence and transformation reveals Gökalp's structural method: binary opposites are not static poles but relational entities whose tension generates higher meanings. Thus, the poetic architecture of *Yeni Hayat* parallels the sociological architecture of Gökalp's thought, both built upon the reconciliation of opposites.

This structuralist reading also underscores Gökalp's attempt to mediate between religious transcendence and worldly action. In "Vazife," the divine voice that descends from the heavens becomes a metaphor for moral law. The poem's closing assertion, that "duty's voice comes from beyond," collapses the distinction between the sacred and the civic. Conversely, in "Din ve İlim" (*Religion and Science*), Gökalp repositions religion as the "positive science of the heart," aligning faith with experiential wisdom (*hikmet*) rather than dogmatic authority. These poetic constructions thus chart a transformation from metaphysical to social ethics, in which oppositions between transcendence and immanence, revelation and reason, are resolved into complementary functions within the same moral system.

The study concludes that Ziya Gökalp's poetry operates not as ornamental literature but as a poetic codification of his sociological system. Through the recurring use of binary oppositions, Gökalp transforms linguistic and conceptual contrasts into the scaffolding of a national ethos. His poems reveal the same dialectical logic that governs his theoretical works: the synthesis of dichotomies into an integrated worldview. By tracing the network of oppositions (religion/duty, individual/nation, love/law, and heaven/earth) one can map the architecture of Gökalp's thought and its attempt to harmonize Eastern spirituality with Western rationalism. *Yeni Hayat* collection, when read through a structuralist lens, thus emerges as a poetic laboratory for the ideological

engineering of a modern Turkish identity.

In summary, the analysis demonstrates that Gökalp's poetic discourse mirrors the structure of his intellectual project: meaning arises through relational contrasts, and harmony emerges from the systematic reconciliation of opposites. His verse, therefore, is not merely the artistic extension of his ideas but the very space where his sociological principles achieve their most concentrated and symbolic form.

GİRİŞ

Niyazi Berkes, Türk milliyetçiliğinin tarihsel seyrini izah ettiği makalesinde Gökalp'in öncelikle toplum yaşamının her alanındaki ikilemleri (*dichotomies*) teşhis ettiğini ifade eder (22). Aynı şekilde Taha Parla, Ziya Gökalp'in düşüncelerinin "sık sık basit dikotomik karşıtlıklarla" ilerlediğini belirtir (15). Kavramların birbirlerine indirgenemez ve çok temel biçimde farklı olan iki ana parçaya ayrılması olarak dikotomi, aynı zamanda mantıkta özel olarak, cinsin (*genus*) türsel ayrımı ölçütüne göre alt türlere ayrılması ve sınıflandırılması işlemidir (Cevizci 234). Ziya Gökalp, hars ve medeniyet ayrımını izah ettiği bir mülakatında (Makaleler IV 39-54) Osmanlı'nın toplum yapısındaki ikilikleri gündelik yaşamın her alanından örnekler vererek tespit eder (Karadaş 56). Bununla birlikte, Gökalp'in Tanzimat'tan bu yana devam eden ikilemleri fark etmesi kadar, bunlara bulduğu çözümler de yine dikotomik bir niteliğe sahip düşünsel mimarisinin sonucudur.

Gökalp'in bu başarısının temelinde Emile Durkheim, Ferdinand Tönnies, Alfred Fouille gibi isimlerden oluşan sistematik sosyoloji paradigmasının yanı sıra Doğu geleneği ve onun bu iki farklı kaynağı diyalojik bir süreçte, eklektik ve yaratıcı stratejiyle birleştirmesi yatar (Topal 285). Ziya Gökalp'in şiirleri ise onun bu düşünsel niteliğini somutlaştıracak veriler sunar. Bu verilerin yapısalcı bir araştırması ve tasnifi, Ziya Gökalp'in şiirlerinin derininde yatan dizgenin açığa çıkarılmasına ve böylece şairin temel kavramlarının nasıl konumlandırıldığını araştırmaya yardımcı olur.

Nitekim Ziya Gökalp için bir zihin, yapıları ve zıtlıkları sezebildiği oranda değerlidir. Talat Paşa'yı "O nur senin zekândır ki / Fark eder tezatların içindeki ahengi" (Gökalp Yeni Hayat 88) diyerek öven Ziya Gökalp'in düşünce dünyasının temelinde de düşünsel karşıtlıkların fark edilmesi ve karşıtlıklar için yeni sentezler/denklemeler önermesi yatar. Bu nedenle "tezatların içindeki ahengi" fark etme becerisini takdir eden Gökalp'in karşıtlıkları nasıl fark ettiği kadar, bu zıtlıklardan nasıl yararlandığını incelemek gerekir.

Yeni Hayat kitabının "dibace" veya "ön söz" yazısı olarak nitelendirilebilecek başlıksız yazısında "Şuur devrinde şiir susar, şiir devrinde şuur seyirci kalır" (21) diyen Ziya Gökalp, bulunduğu devri "şuur devri" olarak tanımlar. Henüz ön sözünde bile "şiir" ve "şuur" dikotomisini kuran şair, şiirleriyle ideolojik bir yapı

inşa ettiğini hem sunuş yazısında hem de şiirlerinin başlıklarıyla ifade eder. Tüm şiirlerinin değilse bile bu kitaptaki şiirlerin poetikasını "bilinç"le açıklayan Gökalp'in şiirlerinde tekrar eden retorik unsurlar ve bunlara paralel olarak ortaya çıkan anlam örüntüleri, şairin şiirlerine yüklediği anlamı destekler. Şiirlerin yakın okunması ise zıtlıklar yoluyla kurulan bu anlam mimarilerini ortaya çıkarır. Bu nedenle, Ziya Gökalp'in özellikle *Yeni Hayat* şiirlerinin, metni kapalı bir yapı olarak ele alan ve onu oluşturan unsurların birbirleriyle ilişkilerine odaklanan yapısalılık perspektifinde incelenmesi hem şiirlerin hem de şiirlerdeki kavramların konumlandırılması için faydalı sonuçlar üretecektir.

Ziya Gökalp'te İkili Karşıtlıkların İkili Tasnifi

Kaynağına dair kimi zaman farklı görüşler ileri sürülmekle birlikte (Yücel 25) yapısalılığın temelinde Ferdinand de Saussure'in ve onun *Genel Dilbilim Dersleri* kitabının bulunduğu bir uzlaşma mevcuttur. Saussure'e göre göstergeler nedensizdir ve bir göstergenin anlamı diğerlerinden farklı oluşuna göre belirlenir. "Dil, hem ayrımsal hem de ilişkisel bir anlam sistemidir. Paradigmatik anlam, açık-koyu, içeride-dışarıda, kenar-merkez, erkek-dişi vb. ikili karşıtlıklar üzerine kuruludur" (Hitchcock 67). Dilin artzamanlı incelenmesi yerine eşzamanlı incelenmesini öneren Saussure'in göstergebilimsel dil kuramı, zamanla dilin kendisi dışındaki nesne ve faaliyetlerle uygulama çabasına dönüşmüştür (Eagleton 126). Böylece kapalı bir dizge olarak edebî metin de onları meydana getiren yapıların ve bu yapıların etkileşiminin araştırılma nesnesine dönüşür. Claude Levi-Strauss'un kültür ve mit araştırmalarında yapısalılığı ve ikili karşıtlıkları kullanmasıyla yapısalılık sadece dil ve edebiyatta değil, sosyal bilimlerin diğer alanlarında da geçerli bir yöntem haline gelir. Levi-Strauss'a göre bir antropoloğun görevi de kültürün altında yatan ve ona temel oluşturan ana zıtlıkları ortaya çıkarmaktır. (Aydemir 44). Yapısalıcı ikili karşıtlıklara göre -göstergebilimin ön kabulü gereği- rastlantısal olan anlam, karşıtı üzerinden belirlenir. Anlamın karşıtı üzerinden kurulması perspektifi, Ziya Gökalp'in özellikle şiirlerinde kavramları bir diğerinden güç alarak tanımlamayışını da açık bir şekilde gösterir. Bu nedenle, Ziya Gökalp'in şiirlerinde ikili karşıtlıkların iki temel kullanım biçiminin tespitini yapmak bu aşamada faydalı olacaktır.

1) Soyut kavramların temel karşıtlıklarla ilişkilendirilmesi: Ziya Gökalp'in şiirlerinde "sağ-sol", "ak-kara", "arş-arz", "gece-gündüz", "var-yok", "cennet- cehennem" gibi paradigmatik olarak birbirlerine karşıt olan sözcükler sıkça kullanılır. Bu tür karşıtlıklar, elbette halk edebiyatının bir etkisi olarak değerlendirilmelidir. Çoğunlukla divan edebiyatı bağlamında incelenmiş olmasına rağmen tezat sanatı halk edebiyatının da önemli söz sanatları arasında yer alır. Doğan Aksan'ın gösterdiği üzere, tekke şiiri ve halk şiir dili hem deyimlerdeki karşıtlıklardan hem de kendi oluşturduğu kavram karşıtlıklarından sıkça yararlanır (*Halk Dili; Şiir Dilimizin Gücü*). Dilbilimde dereceli, bütünleyici, yön gösteren, ilişkisel, katışık, geçişli, deyimsel olarak alt türlere ayrılan (Sazak

2020) karşıtlık türleri Ziya Gökalp'in, özellikle *Yeni Hayat* kitabındaki şiirlerinde sıkça görülür.

Bu kullanımların dökümünün yapılması Ziya Gökalp şiirlerinde karşıt anlamlı sözcüklerden oluşan kabarık bir listenin hazırlanmasını gerektirir ve bu çaba başka bir araştırmanın konusudur. Bu çalışma için önemli olan husus, Gökalp'in kendi karşıtlıklarını oluşturmak için bu temel/somut karşıtlıklardan nasıl yararlandığının tespiti ve böylece düşüncesinin soyut kavramlarını nasıl konumlandığına veya anlamlarını pekiştirdiğine dair bir izahın getirilmesidir.

Zemini mefkure, seması hayal...

Bir gün gerçek, fakat şimdilik masal...¹ (Gökalp Kızılelma 31)

"Kızılelma" şiirinin bu dizelerinde ("fakat" bağlacı dışındaki) tüm sözcükler veya söz öbekleri birbirlerinin zıttıdır. Zemin ve sema, açık bir karşıtlıktır. Belirsiz bir geleceği ifade eden "bir gün" ve "şimdi" zamansal karşılaştırmaya dayalı bir karşıtlık içindedir. "Mefkure" ve "hayal" sözcükleri sözlük anlamları itibarıyla doğal olarak karşıt değildir, fakat ilkinin "zemin" ile, ikincisinin ise "sema" ile eşitlenmesi bunları ikili karşıtlık içine sokar. Bu örnek, Ziya Gökalp'in karşıtlardan yararlanma biçiminin ilkinin açık bir şekilde somutlaştırır. Soyut iki kavram, somut karşıtlıklarla ilişkilendirilerek karşıt bir şekilde konumlandırılır.

2) Eşitleme yoluyla yeni denklem oluşturma: Ziya Gökalp'in ikili karşıtlıklardan yararlanmasının ikinci yolu, kurulan ikili zıtlıkların birbirlerine eşitlenmesi ve üçüncü bir kavramla başka bir denkleminin kurulmasıdır. *Yeni Hayat* kitabında yer alan "Kadın" şiirinin ilk dördünlüğünde kadın, açık bir şekilde "aile" ile; ikinci dördünlükte ise erkek, "devlet" ile eşitlenmiştir. Üçüncü dördünlüğün son iki dizesi yeni bir denklemi oluşturur:

Din doğmuştu **aile**den hukuk ise **devlet**ten,

Milletteki son mefkûre ilme uygun *ahlaktır* (41).

Böylece erkek ve kadın karşıtlığı, ikinci bir zıtlığın ilk ögesi olan "millet"i oluşturmuş, millet ise "ahlak"la eş düzeyli bir zıtlığa tabi tutulmuştur. Nitekim zıtlıkların her zaman karşıt anlamlı değil, bir denklemin eşit kutuplu (Sazak 129) karşıtlıkları olarak değerlendirmek gerekir. Aynı şekilde, Ziya Gökalp'in "İpek Kozası" şiirinde yine bu denklemin açık bir örneği görülür.

Ondan doğar **millet** adlı kelebek

Fikirle mefkûre (iki) kanatlarıdır:

Uçunca hürriyet adını alır (Gökalp Küçük Mecmua Yazıları 575).

Her ne kadar aynı kökten (fikir) türemiş olsalar da mefkure ve fikir, birbirlerinden eşit ağırlıkla ayrılırlar. Bu denklem, böylece Uriel Heyd'in "duygularla yoğunlaştırılmış toplumsal düşünceler" (24) şeklindeki "mekûre" tanımına ulaşmak için sarf ettiği kuramsal izahtan çok daha belirgin bir kısayol sunar.

¹ Tüm şiirlerdeki kalın ve italik vurgular yazara aittir.

Bu iki tür karşıtlık denklemi, Ziya Gökalp'in sadece şiirinin anlaşılmasına değil, onun soyut kavramlarını haritalandırmaya da yardımcı olacaktır. Bu denklemler, yüzeydeki fenomenlerin derininde bulunan bazı kuralların ya da yasaların oluşturduğu bir yapıyı arayan yapısalcılığın (Moran 186) çabası ile denk düşmektedir. Ne var ki yapısalcı bir yaklaşım, metni oluşturan öge ile sadece onun başka bir ögeyle ilişkisi oranında ilgilenir. "Yöntem, nesnesinin kültürel değerine gayet kayıtsızdır (Eagleton 125). Bu durumda kavramların anlam derinliklerine inmek veya metin dışı izahlarına açılmak yapısalcı bir inceleme için tutarsızlıktır. Fakat Ziya Gökalp'in şiirlerinin, onun düşüncelerinin bir cüzü olduğu gerçeği, ilişkileri sadece şiir metinleriyle değil Gökalp'in düşüncelerini de kapsayan bir uzamda incelemeyi mümkün kılar. Fuat Köprülü tarafından "milli edebiyatın son on senede en güzel örnekleri"ni (Karaca 6) verdiği için övülse de Ziya Gökalp'in şiirleri düşüncesinin kristalleşmiş ifadeleridir. "Yeni Hayat, Gökalp'in kurulmasını arzuladığı ve düz yazılarında program hâlinde sunduğu konuların manzum olarak anlatıldığı otuz iki manzumeden oluşur (Daşcıoğlu 63). Yahya Kemal, onun vefatından ardından yazdığı portre yazısında onu bir "şair"den daha çok bir "düşünür" olarak anmıştır. Yahya Kemal, "Bir sisteme dâhil olmayan fikirlere değer vermezdi" (16) diyerek onun Osmanlı düşünce hayatında ilk örneğini gördüğümüz sistematik düşünme tarzını takdir etmiştir. Uriel Heyd, bilim adamı Gökalp'in, Şair Gökalp'le sık sık çatıştığını (165) iddia etse de bu çatışma için sadece tek bir örnek verir ve kitabın Sunuş yazısında Ziya Gökalp düşüncesindeki tutarsızlıklardan da bahseden yine Heyd'dir (XVI). Taha Parla, Ziya Gökalp'in şiirlerinden alıntılanan sloganvari birkaç dizenin kasten veya bilmeden çarpıtıldığını ifade ederek bu örneklerden hareketle onun şiiri ve düşüncesi arasında çelişki olduğu yönünde yanlış bir sonuca varmamak gerektiğini ifade eder (13).

Bu anlamda, *Yeni Hayat* kitabında yer alan şiirlerde Gökalp'in ürettiği kavramların dizeler ve dörtlükler halinde yeniden açıklandığını iddia etmek yanlış olmayacaktır. Bu şiirlerin Ziya Gökalp'in tıpkı sistemli düşüncesi gibi kendisine has bir yapıya sahip olduğunu ve bu yapının incelenmesinin Ziya Gökalp'in düşüncesinin anlaşılmasına da katkı sunacağı açıktır.

Yeni Hayat ve İkili Karşıtlıklar

Ziya Gökalp gece ve gündüz, arz ve arş, ak ve kara gibi karşıt sözcükleri aynı dizede veya dörtlükte kullanır. Bu nedenle şairin "Kızılma" şiirinin "Bir varmış bir yokmuş" (25) dizesiyle başlamasının, bu şiirinin bir masal-şiir olmasından öte bir anlamı vardır. Gökalp'in "şiir cümlesi" olarak tanımlayabileceğimiz poetik üslubu, özellikle kavramsal bir izahta bulunurken "var"ı muhakkak "yok"la birlikte anmayı gerektirir. Gece ve gündüz, düş ve gerçek, yer ve gök soyut kavramlarla eşleşerek bir anlam denklemi oluşturur. Bu durum, Ziya Gökalp şiirlerinin karakteristik bir özelliği olarak dikkati çeker. Bu nedenle, tezatın farklı türlerinin kullanımına dair bir tasnif, elbette şiirlerdeki estetik unsurların belirlenmesine

yardımcı olacaktır. Fakat bu izah, şiirlerdeki karşıtlıkların görülme sıklığının, kavramsal izahlarla doğru orantılı olması sebebiyle yetersiz kalır. Şairin zıtlıkları kullanma biçimi, sadece tezat sanatı ile açıklanabilecek bir nitelik göstermez. Onun şiirlerinde, tıpkı yazılarıyla oluşturduğu düşünce dünyasında olduğu gibi, tutarlı bir yapı göze çarpar. Ziya Gökalp'in şiiri de tıpkı düşüncesi gibi anlamlı bir yapıdır ve zıtlıklardan yararlanarak yükselir.

Gökalp'in *Yeni Hayat* kitabındaki "Din", "Dinle İlim", "Ahlak", "Vazife", "Vefa", "Köy", "Kadın", "Sanat", "Halife ve Müftü" şiirleri başta olmak üzere tüm şiirlerinde yer alan zıt anlamı sözcüklerin kavramlarla kurduğu ilişki Ziya Gökalp'in, ikili karşıtlıkları sadece estetik bir unsur olarak görmediğini kanıtlar niteliktedir. Ayrıca, Ziya Gökalp'in *Altın Işık* ve *Kızılma* kitaplarındaki tarihî destanları yeniden yorumladığı, başka bir ifadeyle, kavram tanımları yapmadığı şiirlerde ikili zıtlıklara daha az rastlanır. Hem paradigmatik temel karşıtlıkların hem de kavramsal karşıtların en çok görüldüğü şiirler *Yeni Hayat* kitabındadır. "Bütçe Birliği" şiiri ikili zıtlıklar bakımından hayli zengin halk şiiri niteliklerine hem öz hem de biçim bakımından daha yakın olan "Çocuk Duaları"nda zıtlıklar daha zayıftır. *Kızılma* kitabındaki bir destan şiiri olan "Ergenekon"da ikili zıtlıklara nadiren rastlanırken "Esnaf Destanı" baştan sona bir ikili karşıtlıklar manzumesidir.

Ziya Gökalp'in *Yeni Hayat*, *Kızılma* ve *Altın Işık* kitaplarında bulunan şiirleri ve dergilerde yayımlandığı hâlde kitaplarına girmeyen ve Fevziye Abdullah Tansel tarafından bir kitapta toplanan (Karaca 2014) şiirleri üzerinde yapılan tarama çalışmasında Ziya Gökalp'in mefkûre ve fikir, fert ve millet, din ve akıl, Arapça/Farsça ve Türkçe, aruz ve hece, idareci ve aydın, asker ve şair, mazi ve ati, evkaf ve beytül-mal gibi ikili kavram karşıtlıkları kurduğu tespit edilmiştir. Görüldüğü gibi, maliye sistemini bile hazinelerin ikiliğinden bir sentez üreterek çözen Gökalp'in tüm anahtar kavramları başka bir zıtlıkla ilişkiye girerek anlam kazanır. Ziya Gökalp'in düşünce dünyasında önemli yer tutan "din ve vazife" ikili karşıtlığından türeyen diğer denklemler ise başka zıtlıklar/eşitlikler üreterek birden fazla şiire yayılan bir yapı oluşturur.

Bireysel Dinî Duygu ve İlahi Kökenli Dünyaevi İş

Yeni Hayat kitabının ilk şiirinde Ziya Gökalp'in kavramlar denklemi açık bir şekilde görülür.

Benim **dinim** ne ümittir ne **korku**

Allah'ıma *sevdiğimden* taparım! (23)

Ümit ve korku, gelecek paydasında buluşan ve bu nedenle aynı semantik kökü paylaşan zıt anlamlı iki sözcüktür. İlkinin nesnesi gelecekteki "iyilik", ikincisinin nesnesi ise gelecekteki "kötülük"tür. Ne var ki bu zıtlık, kendi içinde bir eşitlik hâlini alır ve "sevgi"nin karşısında yer alan bir karşıtlığa dönüşür. Bu dizelere göre dinî duygunun kökeni, herhangi bir ödül veya ceza değil, sevgidir. Aynı

durum, sonraki iki dizede de kendisini tekrar eder. Cennet ve cehennem zıtlıkları birbirlerine eşitlenerek "vazife"nin karşısına çıkar.

Ne **cennet**, ne **cehennem**den bir koku

Almaksızın *vazifemi* yaparım (23).

Sadece ilk dördlüğün değil, tüm şiirin yapısı, bu denklemin farklı unsurlarla çoğaltılmasından ibarettir. İkinci dördlükte "cehennem ateşi" ve "güzellik güneşi" ile karşıtlık halinde verilir ve bu iki zıtlık son dizede "aşk odu" ile eşitlenir. Üçüncü dördlükte "sevgi ve şefkat balları" vurgulanırken, son dördlükte ödül vaadi (cennet) veya ceza tehdidi (cehennem) yerine dinin buyrukları "sevgi ili" olan kalple eşitlenir. Cennet ve cehennem, yine gelecekteki mutlak iyilik ve mutlak kötülüktür.

Fakat şiirin karşıtlıklar üzerinden kurulan toplam denklemi, bir eşitliği öne çıkarır: Sevgi ve vazife. Şiirde vurgulanan asıl unsurlar, bireysel yaşanan dinî duygular ve "vazife"dir. Buradaki görevin herhangi bir dinî görev olması, şiirin iç yapısı gereği mümkün değildir. Tanrı'ya sevgiden dolayı tapınma, tapınmanın veya onun gereği olan ritüellerin bir zorunluluk sonucu yapılmasını olanaksızlaştırır. Bu durumda, Tanrı'ya herhangi bir beklenti olmaksızın gönül bağıyla bağlanan kişinin asıl yapması gereken, kutsal bir nitelik kazanan dünyevi vazifeleridir. Şiirin iç yapısı aşağıdaki şemada gösterilmiştir:

iyi (ümit) (cennet) (güzellik güneşi) (melek)	X	kötü (korku) (cehennem) (cehennem ateşi) (şeytan)
iyi ve kötü (ümit) ve (korku)	X	karşılıksız duygu (sevgi)
karşılıksız duygu (uhrevi duygu)	=	vazife (dünyevi eylem)

Böylece iki dizede başlayan ikili zıtlıklar, tüm şiire yayılarak daha büyük bir denklem oluşturur. Ne var ki bu denklemin ölçeği büyüyecektir. Yukarıda şemalaştırılan "Din" şiiri, her ne kadar *Yeni Hayat* kitabının ilk manzumesi olsa da ilk olarak *Tanın* gazetesinde "Yasaya Doğru III: Türk'e Göre Din" başlığıyla yayımlanmıştır. "Yasaya Doğru" serisinin ilk şiiri "Ahlak", ikinci şiiri "Vazife", üçüncü şiiri "Din", dördüncü şiiri ise "Millet"tir.

Vazifenin kavramsallaştırılmasına "Ahlak" şiirinde devam edilir ve "vazife"ye yine kutsal bir anlam yüklenir. Şiirin ilk dördlüğü şu şekildedir:

Ahlak yolu pek dardır.
Tetik bas, önü yarıdır.
Sakın 'Hakkım var' deme.

Hak yok, vazife vardır! (30)

Ziya Gökalp "vazife"ye bundan önce verdiği metafizik anlamın aslında dünyevi olduğunu bu şiirde kurduğu karşıtlıkla belirginleştirir. Hak, vazife ile birlikte ikili karşıtlığın iki ucunu oluşturur. İlk dördlüğün bariz bir karşıtlık içeren son dizesini şu dördlük takip eder:

Hak milletin, **şan** onun

Gövde senin, can onun

Sen öl ki **o** yaşasın

Dökülecek kan, onun... (30)

Bu dördlükte "o"nun neyi gösterdiği muğlaktır. Bu göndergesel belirsizlik, karşıtlıkların çözülmesiyle açıklığa kavuşur. İlk dizede "Hak yok, vazife vardır" şeklinde kurulan zıtlık, dördlükteki anlam boşluğunu doldurmaya yardımcı olur. Nitekim daha önce "vazife", göksel bir ağırlık kazanmıştır. Bu durumda, dördlükte kurulan üç karşıtlıkta (hak-şan, gövde-can, ölmek-yaşamak) boşlukta kalan "o" kökeni dinî bir ağırlıkla kuvvetlendirilen dünyevi faaliyetidir. Ne var ki bu dünyevi faaliyetin kapsamı son dördlükte genişletilir:

Millete ver canını

Ocağını, şanını

Bir âşık olsan bile

Feda et cananını... (31)

Boş bırakılan anlam alanına "millet"nin yerleştirilmesiyle dünyevi faaliyetin nesnesi millete dönüşür. Böylece vatan için çalışmanın kutsallığı, şiirden şiire uzanan denklemlerle kurulur. "Yasaya Doğru" şiir dizisinin son halkasının "millet" olması, bu nedenle, şaşkıncı değildir. İkili zıtlıkların kimi zaman eşitliklere dönüşerek, kimi zaman büyüyerek vardığı "Millet" şiirinde ise zıtlıkların, diğer üç şiire göre, daha az yoğun olması yine aynı nedenle anlaşılır bir durumdur. Dinî duygu bireysel bir sevgiye, dünyevi işler için gerekli tüm ahlaki köken ise ilahi bir kaynağa bağlanmış ve "vazife"nin hem nesnesi hem de öznesi belirlenmiştir: Millet. Bu aşamadan sonra milletin tanımının verilmesi gerekmektedir.

Sorma bana oymağımı, boyumu

Beş bin yıldır millet gibi yaşarım

Sorma bana ailemi, soyumu...

Soyum Türklük, soy büyüğüm Hünkârım... (28)

Oymak ve boyun karşısına millet, aile ve soyun karşısına Türklük kavramının yerleştirilmesi ile Gökalp'in karakteristiği olarak tanımlanabilecek karşıtlıklar

oluşturulur. Böylece millet ve Türklük, iki ucu birbirine eşit ağırlıktaki bir zıtlık hâline gelir. Buradaki zıtlıkları bundan öncekilerden ayıran fark, zıtlıkların/denklemelerin daha açık kurulmasıdır.

"Sümgü beni ayırsa da vahdetimi unutmam" (28) dizesiyle başlayan ikinci dörtlük, yine şiirin "birleştirici" işlevini açık bir şekilde pekiştirir. Dilde, dinde müştereklik vurgusunun ardından "Anadolu bir iç-ildir ayrılmaz dış-ilden" dizesinde eşitleyici karşıtlığın başka bir örneği görülür. Son dörtlükte ise bu anlam sadece coğrafya olarak değil, tarihsel olarak da birleştirilir: Bir dizede Oğuz, Kayı, Osmanlı; diğer dizede ise Özbek, Nogay, Kırgız, Kazanlılık kendi aralarında kümelenir ve Türklük bu iki kümeden üstün tutulur. Böylece "millet" in kavramsal konumlandırması yapılır.

Ziya Gökalp, bu zıtlığı oluşturan diğer ucu "Vazife" başlıklı şiirinde açıklamıştır. "Gözlerimi kaparım! Vazifemi yaparım!" kavuştak mısralarının yer aldığı şiirde âdeta bir "görev tanımı" yapılı ve "vaziye"ye uhrevi bir anlam yüklenir. Şiirin henüz ilk dizesinde "O gönlüme arştan inen bir sestir" (32) diyerek tanımlanan "vazife" milletin vicdanına yansır ve böylece dolaylı bir "kulak" ve "göz" karşıtlığı kurulur. Bu noktada yapısökümcülüğün ses ve yazı arasında kurduğu ikili karşıtlık ve Derrida'nın logosentrizm eleştirisi için oldukça elverişli bir argüman mevcuttur. Fakat yapısalcılığın sınırları içinde kalmak gerektiği için Ziya Gökalp'in kutsallık ve dünyevilik arasında kurduğu ilişkiye odaklanmak gerekir: Kulak, "logos"un ve vahyin kutsallığı ile ilişkilidir. Göz ise aydınlanma değerlerinin organıdır. Hakikat ancak işitilir ve gerçeklik görülür (Ellul). Şiirde gözlerini kapatıp arştan inen sese kulak verilmesi, herhangi bir sorgulamanın yapılmadan, verilen emrin (yasa/vazife/töre) yerine getirilmesini imler. Böylece Gökalp, dünyevi otoritenin verdiği vazifeyi, göklerden gelen sesle (vahiy) eşitleyerek yeni bir görev tanımı yapar.

"Ben askerim, o, üstümde kumandan / Baş eğerim her emrine sormadan" (32) dizelerinde ağırlığı ikinci kavramda (kumandan) bulunan bir ikili zıtlık mevcuttur ve onun emirlerine sorgulanmadan uyulması gerektiği vurgulanır. "Vazife"nin gür sesi, yine ilahî bir buyruğa dönüşür ve kaynağı bu dünyanın ötesidir.

Var demezdim bu dünyanın ötesi,
Gelmeseydi vazifenin gür sesi.
Bu ses mutlak Mâverâ'dan geliyor...
Hak nerdeyse ta oradan geliyor... (33)

Şiirin son dörtlüğünde bu anlam iyice vurgulanır. İnsan (asker), öte dünyadan gelen "vazife"nin (kumandan) çağrısına hak, menfaat veya arzu olmaksızın uymalıdır. Tüm bunlardan sonra Tanrı'nın buyruklarının görev gibi algılanması gerektiği fikri ortaya çıkar. Ne var ki ilk şiirde dinî duygunun herhangi bir ödev veya ceza beklentisi olmaksızın yaşanması söylenir ve "dünyevi iş", "uhrevi çağrı" ile eşitlenir. Böylece ikili zıtlık yeniden kurulur. Ne var ki tüm bu anlam

eklemelerinden sonra eşitlikteki ikinci kavramın ağırlığının daha fazla olduğu açıktır. Bu da Ziya Gökalp'in din ve dünya arasında kurduğu dengeyi açıklar niteliktedir:

karşılıksız sevgi	X	vazife
(uhrevi duygu)		(dünyevi eylem)

Ziya Gökalp'in *Yeni Hayat*'ındaki şiirlerin sıralaması bile, bu eseri bir edebî eserden daha çok, kurgulanmış bir inceleme kitabı olarak nitelendirmeye yaklaştırır. "Din" şiirinden sonra gelen "Din ve İlim" şiiri, dini yine başka kavramlarla ilişkiye sokarak yeniden konumlandırmaya çalışır. Vazifenin kaynağını öte dünyaya bağlayan Gökalp, bu şiirinde dini hikmetle eşitler. "Vazife" şiirindeki göksel otoriteden, diğer dünyadan veya kutsallık vurgusundan herhangi bir iz görülmez. Din, bireysel planda hikmetle eşitlenir. Şinasi'nin din tasavvurunda aracıyı aradan çıkarmasına (Mardin 85-86) benzer bir hamle Ziya Gökalp'in bu şiirinde de görülür. Gökalp, aslında şiirine dinin ilk kaynağının peygamber olduğunu hatırlatarak başlar. Fakat sonrasında şiirin zaman planı "güncel"e çekilir ve dinin anlamı yeniden şekillendirilir: "Bu devirde din, hikmete rehberdir / Ahlak, sanat hep o nurdan alır fer..." (25) Sonraki dördlükte dinin algılanışındaki zaman kayması biraz daha vurgulanır:

Fakat sonra din yerini ham zühde
Verir, artık coşkun vecdi azalır,
Velilerin yellere eser yerinde,
Mürşit adı fakihlere irs kalır (25).

Ziya Gökalp böylece "din" in güncel zamandaki konumunu yine ikili karşıtlarla belirtir. "Fakihlerin kılavuzu nakliyyat, / Hikmet der ki, 'Bana rehber akliyyat'" (25). Böylece din – hikmet – akıl şeklinde yeni bir denklem kurulur.

"Din mürebbi olur, Hikmet muallim / Her birisi çeker ruhu bir yana" dizesinde yine birbirine eşit ağırlıkla bir ikili karşıtlık kurulur. Din ve hikmet, eğiticilikleri yönünden birbirlerine eşitlenir. Fakat bu eğiticilik "ruh" un eğiticiliğidir ve bireyselliğe vurgu yapar. Fakat Ziya Gökalp şiirlerindeki kurgu matematiği burada yine kendisini gösterir. Dördlük şu iki dize ile tamamlanır: "Savaşırken bunlar, çıkar meydana / Tecrübeden doğma müspet bir ilim" (25). Hikmet ve din ruhu iki yanından çekerken bir eşitliğin diğer ucuna dönüşürler. Asıl tercih edilmesi gereken ilimdir. İlimin içeriği ise şiirin son dizesinde tanımlanır. "Din kalpteki vecdin müspet ildir." Böylece dinin alanı yine bireyselle çekilir. Toplumsal duygu ise "sesi Mâverâ'dan gelen" vazife tarafından düzenlenir. Gökalp, dinsel erki yine ikili zıtlıklar üzerinden konumlandığı "Halife ve Müftü" şiirinde bu ikisini "daim tev' emdir" (51) ifadesiyle karşılasa da güçler ayrılığını yine toplumsal düzeni devletin kuracağı şekilde yapılandırır: İkiçlik, dikotominin başka bir tezahürüdür.

SONUÇ

Ziya Gökalp'in karşıt anlamlı sözcüklere dayalı şiir cümlesinin nitelikleri "tezat" sanatı ile açıklanamayacak bir öneme sahiptir. Toplumsal izahlarını dikotomik bir paradigma ile kuran Ziya Gökalp, şiirlerinde soyut kavramları somut karşıtlıklardan yararlanarak açıklar. Bu durum, Gökalp'in şiirlerindeki soyut kavramların anlamlarını, bir diğer soyut kavramın sınırları, kapsamı veya konumu üzerinden okumayı ve göstergebilimin temel ilkelerinden hareket eden yapısalcı bir okumayı gerekli kılar.

Ziya Gökalp'in şiir dilinde anlamın inşası, yapısalcı ikili karşıtlıklar perspektifinden incelendiğinde, iki temel kullanım biçimi öne çıktığı tespit edilmiştir. Bunların ilki "soyut kavramların temel karşıtlıklarla ilişkilendirilmesi" şeklindedir. Gökalp, "ak ve kara", "ümit ve korku" gibi açık karşıtlıkları sıkça kullanır. Bu temel karşıtlıklar, mantıksal zıtlığı olmayan kavramların (örneğin, "mefkure" ve "hayal" veya "karşılıksız duygu" ve "vazife") şiirlerde bariz karşıtlıklarla eşleştirilerek birbirine karşıt konumlandırılmasına olanak tanır. İkinci biçim ise "eşitleme yoluyla yeni denklem oluşturma" olarak adlandıracağımız ve kimi zaman başka bir şiire uzanan yapılarıdır. Şair, başlangıçtaki iki zıt öğeyi (kadın-aile ve erkek-devlet) birbirine eşitleyerek bunları tek bir yeni kavramda (millet) birleştirir. Bu yeni kavram, daha sonra üçüncü bir zıtlık denkleminin başlangıç noktası olur. Bu süreçte karşıtlıklar, birbirine eşit kutuplu zıtlıklar olarak işlev görür.

Bu yapısal yaklaşımın uygulama alanı ise *Yeni Hayat* kitabında yer alan "Yasaya Doğru" şiirleridir. *Kızılelma*, *Altın Işık* kitaplarında veya dergilerde yayımlandıktan sonra Fevziye Abdullah Tansel'in derlemesiyle kitaplaşan diğer şiirlerinde Gökalp, genellikle masalları yeniden yorumlar veya Türk mitolojisinden güç alan ütopyik bir yaklaşımı benimser. *Yeni Hayat* kitabındaki şiirler ise ideolojik bir mahiyet taşır. *Yeni Hayat* şiirleri, adından da anlaşılacağı üzere, aileden ekonomiye dek toplumsal hayatı yeniden düzenleme amacı taşıyan Yeni Hayat öğretisinin temel ilkelerini ve kavramlarını tanıtır. Bu nedenle, yüzeydeki kullanımlardan hareketle derinde var olan yapının kavranması için elverişli bir zemindir.

Gökalp, ilk olarak 1915 yılında *Yeni Hayat* kitabında "Yasaya Doğru" başlığıyla yayımlanan ve daha sonra "Din", "Vazife", "Ahlak" ve "Millet" adlarıyla kitaplaşan şiirler silsilesinde, dinî duygunun motivasyonunu oluşturan cennet/cehennem ve ümit/korku gibi uhrevî beklentileri eşitlemiş ve bunları sevgi merkezli bir inancın karşısına konumlandırmıştır. Eş zamanlı olarak, dinî alana atfedilen kutsallığı vazife kavramına devrederek uhrevî duyguyu dünyevî eylemle (vazife) dikotomik bir karşıtlıkta konumlandırmıştır. Vazife ise katı ahlaki buyrukla kutsallaştırılmış ve nihayetinde bu dünyevi eylemin nesnesi "millet" olarak tanımlanmıştır.

Bu bulgular, iki yargıyı beraberinde getirir: İlk olarak, Ziya Gökalp'in şiirlerindeki

retorik unsurların incelenmesi yoluyla kavram haritalandırılmasına ulaşmak mümkündür. Bu çalışmada, özellikle dört şiir üzerinden yapılan yapısal analiz, dize düzeyinde başlayan ikili karşıtlıkların başka şiirlere taşarak anlam denklemleri kurduğunu göstermektedir. Özellikle *Yeni Hayat* kitabındaki diğer şiirler üzerine yapılacak diğer çalışmalar bu anlam şemalarını büyütecek veya yeni anlam şemaları oluşturacaktır. Bu çalışmanın vardığı ikinci sonuç şu şekildedir: İkili karşıtlıklar yoluyla açığa çıkarılan her bir anlam denklemi; Gökalp şiirlerinin, onun düşüncelerinin kristalize haldeki manzumeleri olduğu tezini güçlendirir. Şiirlerin sıralanışı, kavramların bir manzumeden diğerine aktarılarak anlam yüklerinin artırılması ve son halkada "millet" kavramında toplanması, onun düşüncesindeki tutarlılığı kanıtlar niteliktedir. Gökalp, yapısal bir mühendislik kullanarak, bir yanda bireysel sevgiye dayanan dinî duyguyu, diğer yanda ise arştan inen sesten güç alan vazifeyi birleştirmiş; millî hayat için gerekli olan ahlaki ve toplumsal temeli inşa etmiştir. Bu ikili karşıtlıklar dizgesi, *Yeni Hayat*'ın inşasındaki süreci somutlaştıran mimari bir plan sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan. *Şiir Dili*. Engin Yayıncılık, 1995.
- Aksan, Doğan. *Halk Şiirimizin Gücü*. Bilgi Yayınevi, 1999.
- Topal, Alp Eren. "Against Influence: Ziya Gökalp in Context and Tradition." *Journal of Islamic Studies*, c. 28, no. 3, 2017, ss. 283–310.
- Aydemir, Siray Lengerli. "Yapısalcılık ve James Joyce'un 'Kızkardeşler' Öyküsü." *Yeni Tarihselcilikten Posthümanist Eleştiriye Edebiyat Kuramları*, Çizgi Kitabevi, 2020.
- Berkes, Niyazi. "Ziya Gökalp: His Contribution to Turkish Nationalism." *Middle East Journal*, c. 8, s. 4, 1954, ss. 375–390.
- Cevizci, Ahmet. *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. Paradigma Yayınları, 1999.
- Cruse, D. Alan. *Lexical Semantics*. Cambridge University Press, 1986.
- Daşcıoğlu, Yılmaz. "Edebiyat Üzerinden Ulus İnşası: Ziya Gökalp'in Şairliği." *Ziya Gökalp*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2011, ss. 57–65.
- Ellul, Jacques. *Sözün Düşüşü*. Çeviren Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayınları, 2004.
- Gökalp, Ziya. *Altın Işık*. Hazırlayan Ali Duymaz, Ötüken Yayınları, 2015.
- Gökalp, Ziya. *Kızılelma*. Hazırlayan Halil İbrahim Şahin, Ötüken Yayınları, 2015.
- Gökalp, Ziya. *Küçük Mecmua Yazıları*. Hazırlayan Ali Duymaz, Ötüken Yayınları, 2018.
- Gökalp, Ziya. *Makaleler IV*. Hazırlayan Ferit Ragıp Tuncor, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977.
- Gökalp, Ziya. *Yeni Hayat*. Hazırlayan Salim Çonoğlu, Ötüken Yayınları, 2015.
- Heyd, Uriel. *Türk Ulusçuluğunun Temelleri*. Çeviren Kadir Günay, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- Karaca, Nesrin. "Ziya Gökalp'in Şiir Dünyası ve Şiirlerinin Bir Dökümü." *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, c. 5, s. 1, 2014, ss. 117–133.
- Karadaş, Yücel. "Orientalism and Invention of Tradition in Cultural Concept of Ziya Gökalp." *Eurasian Journal of Anthropology*, v. 1, no. 2, 2010, ss. 44–58.
- Mardin, Şerif. *Türk Modernleşmesi*. İletişim Yayınları, 2013.
- Parla, Taha. *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*. İletişim Yayınları, 2006.
- Sazak, Şerife. "Türkiye Türkçesinde Karşıtlık İşlevli Söz Dizimsel Yapılar." *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, c. 9, s. 22, 2020, ss. 120–155.
- Yahya Kemal. *Siyâsî ve Edebî Portreler*. İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 2018.

